

רבי יהודה ורשב"י על היחס לתרבות הרומית לשעה ולדורות

הקדמה

עשרות שנים לאחר חורבן בית שני עבר המרכז היהודי מיהודה לגליל. שלוש מרידות גדולות בקיסרות הרומית נכשלו כישלון חרוץ.¹ מרחץ דמים נורא וגזרות שמד אכזריות הותירו אדמה חרוכה, כלכלה הרוסה ודלדול תרבותי. אדריאנוס האכזר מת, ואת כסאו ירש אנטונינוס פיוס, שבהתמנותו לקיסר ביטל חלק מגזרות השמד, וחולל שינוי לטובה במדיניות הדיכוי. שיפור גדול יותר ניתן לראות בימי מרקוס אורליוס שירש אותו, וכך המשיך להיות מצב העניינים בשושלת הקיסרים האנטוניניים שאחריו.² הקיסרות הרומית הטביעה את חותמה על כל האזור, שחזר והתאושש מבחינה כלכלית, ניצני אוטונומיה דתית החלו להיראות, וגם הגליל החל לפרוח.

התלמוד במסכת שבת בדף לג, ב מספר על וויכוח גדול שהתגלע בין גדולי התנאים ביחס למפעלי התרבות הרומיים באותה תקופה. רבי שמעון בר יוחאי ורבי יהודה בר אילעאי הם תלמידיו הגדולים של רבי עקיבא, מי שהיה גדול

1. המרד הגדול (66-70), מרד התפוצות (115-117), מרד בר כוכבא (132-136).
2. עם מותו של אדריאנוס ועלייתו לשלטון של הקיסר אנטונינוס פיוס (138-161) הוקלו מעט הגזרות, ומדיניות חופש הדת חזרה בשלבים. עדיין קיים דיכוי, אך צעדים אלו אפשרו את הקמת המרכז היהודי באושא שבגליל, שהפך למרכז היישוב היהודי בארץ ישראל. אנטונינוס לא היה איש צבא, והיה ידוע בפעולותיו למען קידום המדע, האומנות והפילוסופיה ברומא. יש משערים שכינויו "פיוס" (Pius, בלטינית: מסור, אוהב) קשור למידותיו הטובות כתמיכתו בחותנו המזדקן בישיבות הסנאט, או משום שחנן אנשים רבים שאדריאנוס דן למוות. את כסאו ירש מרקוס אורליוס (161-180) שהיה מן הנאורים שבשליטי רומא, וניהל אורח חיים שנחשב צנוע ומוסרי. יצירתו "הרהורים" נכתבה עבור עצמו, כמדריך לשיפור האישיות, אך הפכה במשך הזמן לחלק מתורת המוסר בפילוסופיה הרומית. יש מזהים את אורליוס כמקורבו של ר' יהודה הנשיא, ויש מאחרים ומזהים אותו עם קרקלה (211-217). ראו הרב יצחק אייזיק הלוי, דורות הראשונים, מהדו' צילום כרך ה פרק לה, עמ' 775-781, וכן אהרן אופנהיימר, "יחסיו של רבי יהודה הנשיא עם השלטונות הרומיים", בתוך: רבי יהודה הנשיא, מרכז זלמן שזר תשס"ז, עמ' 41-50.

התומכים במרד האחרון. הוויכוח הגדול ביניהם התפרסם. רשב"י נרדף על ידי הקיסרות הרומית, והוכרח לברוח ולהסתתר במשך שנים ארוכות, ואילו רבי יהודה התמנה להיות ראש הדוברים של חכמי ישראל עד לתקופת נשיאותו של מי שהיה תלמידו, גם בהנהגה המדינית, רבי יהודה הנשיא.

בסיפור זה פעמים רבות מעלים על נס דווקא את דמותו של רשב"י, שתקופת הסתרתו במערה הפכה אותו לאבי תורת הסוד, ותורתו שוקעה בזוהר הקדוש. עיון במדרש המופיע בתלמוד מגלה מסר מורכב יותר. עם כל ההילה שנקשרת לרשב"י בסיפור המערה, ניתן לראות כי התלמוד מאדיר, במידה רבה, דווקא את תפיסתו הפרגמטית של רבי יהודה. העמקה בדיונם של חכמים באותו דור, יכולה בהחלט ללמדנו דבר מה גם על דרכי ההתמודדות עם אתגרי התרבות של ימינו.

להלן עיקרו של הסיפור התלמודי הקשור לדיונונו בתרגום ובעיבוד קל:

מדוע נקרא רבי יהודה "ראש המדברים בכל מקום"? ישבו רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון, וישב יהודה בן גרים איתם. פתח רבי יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהן של אומה זו: תקנו שווקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות. רבי יוסי שתק. ענה רבי שמעון בן יוחאי ואמר: כל מה שתקנו לא תקנו אלא לצורך עצמן. תקנו שווקין - להושיב בהן זונות, מרחצאות - לעדן בהן עצמן, גשרים - ליטול מהן מכס. הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם, ונשמעו למלכות. אמרו: יהודה שעילה - יתעלה, יוסי ששתק - יגלה לציפורי, שמעון שגינה - יהרג.

הסתתרו רבי שמעון ובנו בבית המדרש. כשהתחזקו הגזרות הוצרכו לברוח ולהסתתר במערה. נעשה להם נס ונברא להם עץ חרוב ומעיין מים. כדי שלא יבלו בגדיהם, היו פושטים אותם, יושבים עד צווארם בחול, ולומדים תורה. בעת התפילה היו לובשים בגדיהם מתכסים ומתפללים. כך ישבו במערה שתיים עשרה שנה. בא אליהו ועמד על פתח המערה ואמר: מי יודיע לבר יוחי שמת הקיסר ובטלה הגזירה? יצאו. ראו אנשים שחורשים וזורעים. אמרו: מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה? כל מקום שנותנין עיניהם מיד נשרף. יצאה בת קול ואמרה להם: להחריב עולמי יצאתם? חיזרו למערתכם! חזרו. ישבו עוד שנים עשר חודשים. אמרו: כמשפט רשעים בגהינם. יצאה בת קול ואמרה: צאו ממערתכם! יצאו. כל היכן שהיה מכה רבי אלעזר, היה מרפא רבי שמעון. אמר לו: בני, די לעולם אני ואתה. בערב שבת בין השמשות ראו זקן רץ עם שני ענפי הדס בידו. שאלו אותו: אלה למה לך? אמר להם: לכבוד שבת. אמרו: והלא מספיק אחד? ענה: אחד כנגד זכור, ואחד כנגד שמור. אמר רבי שמעון לבנו: ראה כמה חביבים מצות על ישראל, והתיישרה דעתם.

אמר רבי שמעון: הואיל והתרחש לי נס, אתקן דבר מה לבני המקום. כמו שכתוב (בראשית לג) "ויבא יעקב שלם". ואמר רב: שלם בגופו, שלם בממונו, שלם

בתורתו. "ויחן את פני העיר". אמר רב: מטבע תיקן להם, ושמואל אמר: שווקים תיקן להם, ורבי יוחנן אמר: מרחצאות תיקן להם. שאל רבי שמעון את בני העיר: האם יש דבר שנדרש לתקן? אמרו לו: יש מקום שיש בו ספק טומאה, ויש לכהנים צער לעוקפו. אמר: האם יש מישהו שיודע שהוחזקה כאן טהרה? (שלא היה בית קברות) אמר לו זקן אחד: כאן קיצץ בן זכאי תורמסי תרומה. עשה גם הוא כך. כל מקום שהיה קשה - טהרו, וכל מקום שהיה רך - ציינו.³

על מה הוויכוח הגדול?

הסיפור פותח בשאלה מדוע נקרא רבי יהודה "ראש המדברים בכל מקום", ומשיב שכינוי זה נעוץ בתוצאות הדיון הנוקב שהיה בין תלמידי רבי עקיבא בדבר היחס לקיסרות הרומית. רומא, ולא יוון, נחשבת בצדק לאם הציוויליזציה המודרנית. במספר מקומות מאפיינים חז"ל את התרבות המפותחת כעומדת על שלושה יסודות מרכזיים: שווקים, גשרים ומרחצאות, דהיינו: כלכלה ומסחר, נגישות וניידות וטיפול הגוף. ובאחת, קיומו השפיר של האדם ואפשרות תנועתו למען קידומו בכיבוש המציאות.

ממש כך מספרים חז"ל על יעקב אבינו, וממנו למד רשב"י וביקש לתקן דבר מה לבני המקום. רשב"י יוצא מן המערה לאחר שנים רבות, ומגיע למקום יישוב מלא רגשות תודה על נס הצלתו, ועם רצון לפעול ולתקן דבר מה לבני העיר.⁴ מתברר לרשב"י שיש בעיר מקום שהוא ספק מקום קבורה ישן, המטריח את הכהנים ומצריך אותם לעוקפו, ובדרכו הייחודית הוא דואג להסדיר את ההפרעה למרקם החיים השוקקים. יש לשים לב שרשב"י, לאחר שנים ארוכות במערה, מתואר כדמות שאיננה מעורטלת מן הארציות. איש הסוד אינו מתואר כמי ששואל האם יש מקווה, בית מדרש או תלמוד תורה הדורשים תיקון. מן הסתם דאג גם לכך, אך בפועל הוא מתואר כמי שעוסק בפעולות מעשיות במישורים ארציים. אם כן רשב"י אינו שולל פיתוח תרבותי, ולא דוחה את החיים הפשוטים עלי אדמות.

תיאורו בהגיעו אל העיר ועיסוקו בתיקון הדרכים והקלה על מרקם החיים הפשוט, מבהיר באופן ברור כי הוויכוח בין שני התנאים אינו על עצם **חשיבות** העזרים לשיפור רמת החיים, אלא על היחס **להשפעתם** במציאות. רשב"י אינו שולל פיתוח תרבותי אך הוא מביט בעין נוקבת על התרבות הרומית. בעומק מבטו הוא מבין כי ציוויליזציה אינה רק **קידמה טכנולוגית**, אלא מעוגנת בה גם

3. תלמוד בבלי שבת דף לג, ב. כעין זה גם במדרש הגדול וישלח לג. בקצרה נמצא גם בתלמוד ירושלמי שביעית ט, א ובמדרש בראשית רבה פרשה עט, ו.

4. בתלמוד ירושלמי שביעית ט, א מבואר שעיר זו הייתה טבריה.

תפיסה תרבותית. רומא הגדולה היא תרבות פרגמטית, שאת רוב מרצה, חוכמתה ויכולותיה משקיעה בנהנתנות.⁵ קשה, ולפעמים גם בלתי אפשרי, להפריד בין עמדה נפשית לבין ביטויה בפועל.

רבי יהודה מודע ואולי גם מסכים באופן עקרוני לשיפוטו הנוקב של רשב"י ביחס לקיסרות הרומית, אך עיניו צופות אל הבאות. הוא רואה את הקידמה המואצת, ומבין שיש כאן מהלך תרבותי כללי של עוצמה הכובשת כל שנקרה בדרכה, בצד שמד ומרידות, שהותירו חברה שבורה ומרוסקת, מרירה ומיאשת. כיוון שכך, הוא סבור שאין לדחות את התרבות הנתונה בשתי ידיים, אלא לדעת להעריך את החיוב שבה, ובד בבד לנווט את הציבור ביחס לשלילה שקיימת בה. הוא מאמין ביכולתו של האדם לחיות את המורכבות, ולהפריד בין הצד המעשי הניטראלי לבין הכוונה הפנימית השלילית. אולי הוא אפילו חושב שגם לנטייה הלעומתית יש השלכות שליליות, ושעדיף להתרכז בגישה חיובית למציאות, שתאפשר לקדם ולטפח ערכים החשובים לנו.

רבי שמעון מתמלא תימהון. היאך רבי יהודה משלה את עצמו שיש מקום לקחת אך ורק עזרים שימושיים לצרכים חיוביים. האין הוא יודע שבכל מקום אורבת כוונה לא תמימה בעליל, להוריד ולהשפיל את החיים אל הצד הנמוך, החזותי והקליט, אל מנעמי החיים והנהנתנות הגסה? רבי שמעון מודע מן הסתם לגישה הפרגמטית המושכלת של רבי יהודה ולקושי הגדול ששיפוטו החודר מעורר. הוא מודע גם לחוסר הרצון ואולי חוסר היכולת של רבים מן הציבור לצעוד עם תביעתו הנוקבת, אך הוא לא יכול להתכחש לאמת הפנימית שלו. על כן הוא אומר אותה כהבנתו, ישמע מי שישמע. מי יודע, אולי היא תעשה פירות בעתיד.

רבי יוסי שומע את דברי שני חבריו הגדולים ומהרהר. רואה את מבטו הריאלי והאופטימי של רבי יהודה. שומע את קול האמת הפנימית של רבי שמעון, ואינו יודע את נפשו. שני חבריו מייצגים כל אחד בדרכו את שני הקטבים הבולטים באישיותו של רבי עקיבא רבם הגדול; איש הסוד אך גם הריאליסט, זה שנכנס לפרדס החוכמה הפנימית, אך זה שגם תמך בבר כוכבא והנהיג את המרד. רבי יוסי בעל הסברה החדה, היודע בדרך כלל להכריע ולפסוק בחדות בסברה עמוקה,

5. ראו לדוגמה כרך "רומא הקיסרית", אנציקלופדיה טיים לייף, ספריית מעריב תשמ"ז, עמ' 12-14, 126-127.

שפעמים רבות הלכה כמותו אפילו כנגד רבים,⁶ מתלבט ואינו יודע כאיזה צד להכריע בפעם זו. רבי יוסי שותק!⁷

כמי נפסקה הלכה?

אנו רגילים לקשור כתרים לדמות רשב"י בסיפור ולהדגיש את מבטו הפנימי, ויש בכך אמת גדולה. כך עולה לכאורה גם מהתלמוד בראש מסכת עבודה זרה דף ב, א. חז"ל מתארים דו שיח בין הקב"ה למלכות רומי, וכמו שמים בפיו של הקב"ה את דברי רשב"י בוויכוחו עם רבי יהודה:

לעתיד לבא מביא הקדוש ברוך הוא ס"ת, ומניחו בחיקו, ואומר למי שעסק בה יבוא ויטול שכרו... נכנסה לפניו מלכות רומי תחילה... אמר להם הקב"ה: במאי עסקתם? אומרים לפניו: רבש"ע, הרבה שווקים תיקננו, הרבה מרחצאות עשינו, הרבה כסף וזהב הרבינו, וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל, כדי שיתעסקו בתורה! אמר להם הקב"ה: שוטים שבעולם, כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם. תקנתם שווקים - להושיב בהן זונות, מרחצאות - לעדן בהן עצמכם, כסף וזהב - שלי הוא.

מסוגיה זו לכאורה עולה שחז"ל מכריעים כדעת רשב"י, אך קריאה זו אינה קריאה מחייבת. מובן כי במסגרת דיון על שכר ועונש, כשהנושא הוא הערכת תפקודה הרוחני של הקיסרות הרומית, שיקולי תוכן וכוונה משמעותיים מאוד. אף על פי כן לא זהו נושא הוויכוח בין רבי שמעון לבין רבי יהודה. הוויכוח ביניהם אינו ביחס לעושה אלא ביחס למעשה, דהיינו כיצד אנו צריכים להתנהל וכיצד עלינו להתייחס לתופעות התרבותיות, ולא מהו השיפוט הערכי של הקיסרות הרומית. בנוגע לשאלה זו, נראה כי תשובת חז"ל אינה נתונה במחלוקת.⁸ הסיפור התלמודי אינו קובע עמדה ברורה, אלא משאיר לנו להסיק את מסקנותינו. רשב"י הוצרך להתרחק, לברוח ולהסתתר במערה במשך שנים ארוכות, בעוד רבי יהודה הפך להיות מנהיג הדור: "ראש המדברים בכל מקום".

6. למרות הכלל "יחיד ורבים הלכה כרבים", פעמים רבות הלכה כר' יוסי אף נגד רבים, שכן בעל סברה הוא "נימוקו עמו" (אדר"נ פי"ח, גיטין סז, א).
7. בנוסח התלמוד שתיקת ר' יוסי מופיעה בין דברי ר' יהודה לדברי רשב"י, כנראה כדי לסיים בדברי רשב"י, ממנו ממשיך הסיפור, וכן כדי להציג את הקטבים.
8. הדיון במסכת ע"ז נוגע אך ורק לשיפוט הערכי של רומי, וזכותה לשכר על פעולתה בקידום העולם. הדיון במסכת שבת הוא מורכב; עיקרו כמובן הוא הצד המעשי של היחס לעזרי התרבות הרומית, אך הוא מתואר כדיון הגותי בעצם היחס לתרבות רומי עצמה ומציאת נקודת החיוב שבה: "כמה נאים מעשיהם של אומה זו". עכ"פ אין ראייה להכרעה מהסוגיה במסכת ע"ז לסוגיה במסכת שבת, בשל תחומי המיקוד השונים.

רבי יהודה מתעלה בהשגחה שמימית, גם אם על ידי הרומאים, אך בפועל להלך רוחו של רשב"י אין מקום באותם ימים.

שיטתו של רשב"י תובענית, קיצונית ושיטתית, ממש כמו במחלוקתו הידועה עם רבי ישמעאל בעניין "תורה עם דרך ארץ". במסכת ברכות דף לה, ב רבי ישמעאל מפרש את כוונת התורה באופן פשוט וריאלי, שעל האדם לעסוק בלימוד תורה תוך כדי עבודה ופיתוח המציאות, אך רשב"י תובע מהאדם תביעה כמעט על אנושית, לעסוק אך ורק בעניינים שברוח ולא בענייני הקיום בעולם הזה:

ואספת דגנך - הנהג בהן מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל. רבי שמעון בן יוחי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה, וקוצר בשעת קצירה, ודש בשעת דישה, וזורע בשעת הרוח - תורה מה תהא עליה? אלא: בזמן שישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי אחרים. ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי עצמן.

קריאתו של רשב"י: "תורה מה תהא עליה?!" מהדהדת במלוא עוצמתה גם בסוף הדיון, ואינה זוכה למענה של ממש. לדעת רשב"י, אולי ניתן להקיף חלקים רחבים בתורה תוך כדי עיסוק בעניינים גשמיים, אך באופן זה תלמיד חכם גדול ומעמיק לא בטוח שניתן להיות. ומלבד זאת: "תורה - מה תהא עליה?!" היא ילמדו כל רוחב ועומק התורה? על כן תובע רשב"י: למד תורה יומם ולילה. את הדאגה לקיום האנושי הבסיסי השאר בבקשה לרשב"י. כאשר ישראל יעשו את רצון ה' הוא כבר ידאג לכך.

שיטתו של רבי ישמעאל פשוטה ומאוזנת, ומזכירה במידה רבה את שיטתו של רבי יהודה. אין זו גישה פרגמטית ופשרנות זולה, אלא שקלול ערכי ותמהיל ריאלי לצמיחה מאוזנת, התואמת את נפש האדם ואת העולם בו אנו חיים. רבי ישמעאל מסכים שיש דמויות מופת כרשב"י, להם ייברא עץ חרוב ומעיין מים, והם אף יסתפקו בכך, אך להנהגת הציבור הגישה הראויה היא אחרת: "הנהג בהן מנהג דרך ארץ".⁹

גם רשב"י מצדו בוודאי מודע לכך ששיטתו אינה תואמת את ההתנהלות האנושית המצויה.¹⁰ איני חושב שרשב"י משלה את עצמו שדבריו התובעניים

9. ועל כן במסכת מנחות דף צט, ב כששאלו בן אחותו: מאחר שכבר למד את כל התורה, האם מותר לו ללמוד חוכמה יוונית, השיב לו מעין דברי רשב"י: "לא ימוש ספר התורה הזה מפיק והגית בו יומם ולילה, צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית".

10. ועל כן במסכת מנחות דף צט, ב אמר רבי יוחנן בשם רשב"י: "אפילו לא קרא אדם אלא קריאת שמע שחרית וערבית - קיים לא ימוש".

יתקבלו וישנו באופן מידי את פני המציאות, אך הוא נאמן לשיטתו וקורא אליה, כמי שזורע אמת פנימית, ומבקש שתפעל את פעולתה, יהיה מחירה במציאות אשר יהיה.

התלמוד במסכת ברכות מסיים בריאליזם חד: "אמר אביי: הרבה עשו כרבי ישמעאל - ועלתה בידן, כרשב"י - ולא עלתה בידן!" הווי אומר, תביעתו המוקצנת של רשב"י אינה יכולה לנחול הצלחה אצל רוב בני האדם. הסוגיה אינה קובעת מי צודק באופן מהותי, היא פשוט אומרת שגישתו של רשב"י אינה ריאלית ואינה רלוונטית ביחס לרוב בני האדם. גם סוגייתנו יכולה להתפרש בדרך דומה. רשב"י בורח ומסתתר, ואילו רבי יהודה מנהיג בפועל את דורו. רבי יהודה הריאליסט ובעל העין הטובה שאינו חושש ממורכבות מצליח לנווט את ספינת דורו. במבטו החיובי והמפוכח הוא מתמנה ל"ראש המדברים", ודבריו הראויים להישמע אכן נשמעים!

ראש המדברים; "רבנות מטעם"?

מהו אפוא תוכנו של התואר "ראש המדברים"? האם דומה הוא לתואר שלימים ניתן למי שאינו אלא "רב מטעם" השלטון הגויי? האם זהו בונוס בשל עלייה על גל ה"רייטינג", והצלחה מפוקפקת בכיבוש לב הציבור והשלטון? התרבות הרומית באותה תקופה כבשה את לב העולם. כאז, גם היום לא רבים מוכנים לוותר על מנעמי החיים וקלות השימוש הטכנולוגי. אפשר שגם אנו היינו מאושרים לו מישהו היה אומר לנו בבנליות: "כמה נאים מעשי ידי האדם המודרני". בהפצת מסר נאיבי קל מאוד להפוך פופולארי, אבל זו אינה חוכמה גדולה.

יש לדעת על מי אנו מדברים. רבי יהודה הוא מגדולי תלמידי החכמים שבדור. לו היה זה תואר גנאי היו רב אשי ורבינא משמיטים אותו, אך תואר זה משמש בסוגייתנו ובעוד מקומות בתלמוד, כתואר של כבוד.¹¹ רבי יהודה הוא אחד מחמשת תלמידיו הגדולים של רבי עקיבא אשר מהם צמחה תורה שבעל פה,¹² ודומה שהוא הבולט שבכולם. בדרך כלל הלכה כמותו כנגד רבי שמעון ורבי מאיר חבריו, הוא מוזכר פעמים רבות מאוד במשנה ובתלמוד, אליו מיוחס חיבור מדרש "ספרא" על ספר ויקרא, נזכר הרבה אף במדרש "ספרי", וכוחו גדול מאוד גם במדרשי אגדה. אם כן ראוי הוא להיות ראש המדברים מחמת עצמו, ולא רק בשל בחירתו על ידי הרומאים!

11. ברכות סג, ב; שבת לג, ב; מנחות קג, ב.

12. יבמות סב, ב "עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום, ושנאה להם: ר' מאיר ור' יהודה ור' יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע, והם הם העמידו תורה אותה שעה".

רבי יהודה אינו "צרכן מודרנה מושבע", אלא חסיד וקדוש. אמרו חכמים במסכת בבא קמא (קג, ב) שבכל מקום שהוזכר "מעשה בחסיד אחד" זהו רבי יהודה. כל כך עניי היה, עד שהיה לו ולאשתו רק בגד אחד ששימש את שניהם ביציאתם לרשות הרבים. פעם אחת גזר רבן שמעון בן גמליאל תענית, ולתמיהתו היכן רבי יהודה, השיבו שלא יכול היה להגיע כיוון שלא היה לו במה להתכסות. אישיותו ומסירותו נפשו על לימוד התורה הקרינה על רבים מבני דורו, כפי שאמרו במסכת סנהדרין דף כ, א: שבדורו "היו ששה תלמידים מתכסין בטלית אחת ועוסקין בתורה".

קדושתו וטהרתו היו לשם דבר, עד שאמרו עליו חכמים במסכת נדרים (מט, ב) שמאור פניו עורר השתאות אף אצל גויים, וקראו עליו: "חכמת אדם תאיר פניו". במסכת שבת (כה, ב) אף ציינו שהיה דומה למלאך: "ערב שבת מביאים לו עריבה מלאה חמין, ורוחץ פניו ידיו ורגליו, ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין, ודומה למלאך ה' צבאות". רבי יהודה אף היה הפוסק והמנהיג בבית הנשיאים הממשיכים את שושלת רבן גמליאל, והיה נקרא "מורה בית הנשיא" כמסופר במסכת מנחות (קד, א), וזהו אחד הביטויים המעשיים למינויו כ"ראש המדברים"¹³. למרות כל זאת קשה מאוד להבין כיצד יכול היה לומר על הקיסרות הרומית הגסה והאכזרית, שהחריבה את ירושלים, שרפה את המקדש, טבחה את גדולי החכמים ורצחה מאות אלפים מישראל: "כמה נאים מעשיהם של אומה זו". פשוט הרבה יותר להבין את נקודת מבטו של רשב"י, אבל דמותו הגדולה של רבי יהודה מחייבת אותנו להעמיק בדבריו. נראה שרבי יהודה קלט לאשורו את המצב הסבוך. עם ישראל חווה בעבר מרידות גדולות בהן נכשל כישלונות צורבים, בהווה יש שמד וגזרות כנגד לימוד התורה שהולכת ומשתכחת. הוא מבין שיש לכנס את כל הכוחות של בני דורו, ולתעל אותם לכיוון פוזיטיבי: "בסוף השמד נתכנסו רבותינו לאושא, ואלו הן: רבי יהודה... שלחו אצל זקני הגליל ואמרו: כל מי שהוא למד יבא וילמד, וכל מי שאינו למד יבא וילמוד" (מדרש שהש"ר ב, ה). רבי יהודה, ובעקבותיו גם בית הנשיאות, אינם רואים תכלית בקרבות, אלא בהעצמת כוחו הרוחני של העם, תוך קריאה ריאליית של המציאות.

רבי יהודה מבין את קריאת העומק של רשב"י. שנים רבות למדו יחדיו אצל רבי עקיבא הגדול, שמצד אחד קרא היטב את המציאות הריאלית, ומאידך גיסא היה בעל מבט עמוק ופנימי. הוא מבין היטב את רשב"י האומר כי מסוכנת היא התרבות השלטת, וכי יש להתרחק מעזרי התרבות המסוכנים שלה. פעמים רבות הכלי הוא גם המסר, התוכן התרבותי עלול להשתלשל ולהתבטא בכל דבר ועניין, והקצה היישומי ניזון מהתוכן הפנימי. כל זה לא נעלם מעיניו של רבי יהודה, אך

13. כך בפירוש בעלי התוספות לסוגיה במנחות שם.

הוא סבור שכיוון מחשבה זה אינו ישים ועל כן לא רלוונטי. "אומה זו מן השמים המליכה" (ע"ז יח, א). וודאי שיש לנו חשבון ארוך וויכוח עמוק עם רומי, אך הדיון המרכזי אינו שיפוט דרכה, אלא כיצד נכון וראוי לנו להתמודד עם המציאות הסובבת.

ניתן לדמיין את רבי יהודה פונה לרשב"י ואומר: רבי שמעון ידידי, אם אנקוט את גישתך, אתה יכול פשוט לשמור לי מקום במערה יחד אתך, אך כך לא נקדם את המציאות. דומני שעידן הקרבות והלוחמנות מיצה את עצמו.¹⁴ אם אנו רוצים לחיות ולהתקדם במציאות הנתונה, אנו נדרשים לחנך, לעדן ולנווט, ולא לחיות בגישה לעומתית מידי. יש ללמד כיצד לשלוט במאפייני התרבות, לדעת מה מקרבים ומה מרחקים, ועל כן איני יכול להתעלם מהחיוב שבקיים. התעלמות מהחיוב הקיים בתרבות הקיימת, וחריפות מבט המבליט את השלילה שנמצאת גם במכשירים חיוביים, אינם מאפשרים פעילות פרודוקטיבית, ואולי אף מרחקים רבים מהמבט המאוזן והריאלי.

זוהי בדיוק הסיבה לכך שרבי יהודה צריך להיות הפוסק באותו דור, ולכן הוא המנהיג וראש המדברים. רבי יהודה מאפשר מוצא, ומתווה דרך ריאלי, ועל כן הוא מתמנה בהשגחה שמימית להיות "ראש המדברים".¹⁵ לשם כך יש לו קשר עם הרומאים, והוא גם הפוסק בביתם של הנשיאים משושלת רבן גמליאל.¹⁶ בדומה

14. על עמדתם המיליטנטית של רשב"י וחבריו תלמידי ר"ע אל מול הנהגת הנשיאות המתונה ראו הרצי"ה בשיחתו החריפה ל"ג בעומר; הרב אביהו שוורץ, "מתוך התורה הגואלת; מועדים וזמנים" (עריכה: הראל אריה), הוצאה שניה בית אל תשע"ו, עמ' 75-71.

15. כך ממש כותב הרב קוק בפירושו עין אי"ה שבת דף לג, ב פיסקה רסג: ר' יהודה מצא את אותו הצד הטוב הנמצא בנקודה הפנימית של הרע הגדול... ובתור איש שהעמידה אותו ההשגחה האלוהית על היסוד המעשי... זה הוא דרכו הנכון להתפשר עם החיים שבפועל ובמציאות, ולקחת מהם את החלק היותר נבחר וטוב. וכיון שבשעת הגלות, מן השמים המליכה לאומה זו ונתנו את ישראל בידה, היתה גם כן עצת ה' שימצא סיוע מעשי מהאומה המושלת. אותו האדם הנעלה, הראוי להיות העמוד המעשי לדיני תורה, לקבוע הלכה כמותו נגד חבריו. ובהיותו מתגלה בתכונה כזאת של מציאות הצד הטוב שבכל פעולה לפי ההווה שלה, הנה יוסיף הוא למעט את אותו חלק הניגוד הבלתי מוכרח הנמצא בין ישראל לרומי... על כן יהודה שעילה יתעלה, ויוסיף במלאכתו למצוא את היחסים השווים שבין הררי הניגודים... במיעוט היזק זה לזה כפי האופן היותר אפשרי, לפי המצב המוכרח.

16. ר' יהודה חי בזמן רבן גמליאל דיבנה, והיה מורה בבית הנשיא רבן שמעון בן גמליאל, ואצל ר' יהודה הנשיא.

לו, שנים מאוחר יותר, תלמידו רבי יהודה הנשיא ממשיך את דרכו, ובאמצעות מערכת קשרים הדוקה עם הקיסרות הרומאית,¹⁷ מצליח לייצב את המצב הלאומי, ולערוך עבור עם ישראל לדורות את ששת סדרי משנה, שהם עיקרה של תורה שבעל פה.

חכם לשעה וחכם לדורות

למרות האמור לעיל, ומבלי לגרוע מאמיתת הדברים, מעניין לבחון את עמדתם של רבי יהודה ורשב"י במבחן התקבלותם כדמויות מופת בעמנו במשך הדורות. הבה נפעיל לשם כך פרמטר שאינו רציונלי אלא עממי מאד. ציונו של רבי יהודה בר עילאי נמצא על אם הדרך מצפת למירון, לא רחוק מציונו של רשב"י, אך כמה אנשים פוקדים את ציונו וכמה את ציונו של רשב"י? זוהי כאמור אינדיקציה עממית, אך דווקא בשל כך יש בה כדי להצביע על התקבלות הדמות כמגדלור לאומי. כיוצא בזה ניתן לראות גם ביחס למחלוקת רבי ישמעאל עם רשב"י. כדעת מי הכריע הציבור מחד גיסא, אך מאידך גיסא את דמותו של מי עשה ההמון עטרת לראשו? באינדיקציה עממית זו רואה אתה על כורחך את ה"איש לשעה" מול ה"איש לדורות!"

על רשב"י אנו בוודאי יכולים לומר שהוא "איש לדורות". אין דומה לו בכל חכמי ישראל מבחינת עומק המבט האמוני, והסברת ההנהגה האלוהית החורזת את כל המציאות מן העבר אל העתיד כעולה מכלל תורתו ובעיקר מספר הזוהר. רבי יהודה בגדולתו הנהיג את דורו בתבונה ריאליסטית, אבל רשב"י בתורתו סלל דרך לגאולת הדורות.¹⁸ אמנם הלכה לא נפסקה כרשב"י באותו וויכוח, וגם במקומות אחרים בדרך כלל לא נפסקת הלכה כמותו, אבל לעולם איננו יכולים לוותר על מבטו החודר והפנימי, המלווה את עם ישראל לדורותיו.

מאידך גיסא איננו יכולים לוותר בשום אופן גם על פסיקתו המעשית של רבי יהודה, המתווה את הדרך המאוזנת והראויה להלך בין הטיפות. יתירה מזו יש לזכור שרבי יהודה היה רלוונטי לא משום שהיה מקורב ל"אליטה הרומית", אלא משום שהיה איש מעלה, שסלל את הדרך לקדם את המציאות מבחינה רוחנית.

17. החוקרים התלבטו מי מבין הקיסרים האנטוניניים היה הקיסר עמו היה ר' יהודה הנשיא בקשר הדוק. ראו אהרן אופנהיימר, "יחסיו של רבי יהודה הנשיא עם השלטונות הרומיים: רבי ואנטונינוס", בתוך: רבי יהודה הנשיא, מרכז זלמן שזר תשס"ז, עמ' 43-50.

18. וברעיא מהימנא בפרשת נשא דף קכד, ב נאמר עליו: "דעתידין ישראל למטעם מאלנא דחיי, דאיהו האי ספר הזהר, יפקון ביה מן גלותא ברחמי, ויתקיים בהון ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר".

הוא האמין, כפי הנראה, במה שינסח מאות שנים מאוחר יותר הרב סולובייצ'יק, שהתורה צריכה להתממש בכל תנאי המציאות ובכל זמן: "אני מאמין באמונה שלימה שזאת התורה ניתנת לקיום, לגישום ולביצוע מלא בכל מקום ובכל זמן, בכל המערכות החברתיות, הכלכליות והתרבותיות; בכל הנסיבות הטכנולוגיות ובכל התנאים הפוליטיים".¹⁹

עבודה קלה היא לצייר את מחלוקתם של התנאים כמחלוקת בין הצדיק הפרוש לבין איש עולם הזה, ובין המיסטיקן לבין הריאליסט, אך לא כאלה היו פני הדברים, ולא זהו דיוקנם של שני החכמים. רבי יהודה היה חסיד וקדוש שעסק בתורה במסירות, ומתוך כך הצליח ביחד עם שושלת בית הנשיאות לקדם ולמסד את מסורת התרבות היהודית. מן הצד השני רשב"י לא היה מיסטיקן פרוש שלא עניינו אותו תהלוכות עולם הזה, אלא היה כסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, שדמותו של יעקב שימשה לו כדגם המבטא את האבטיפוס הישראלי, הנמצא בעימות עם רומי גם במגרש הפיתוח התרבותי, כמתגלה בצאתו מן המערה.

על חסידי רבי יהודה לזכור היטב את הסכנות עליהן הצביע רשב"י. גם כיום יש מאחורי הקלעים חשיבה בעלת יעדים ורווחים ברורים. חלקים ידועים בתרבות בת זמננו חותרים במודע ושלא במודע תחת יסודות הקיום האנושי הערכי. גם בעולמנו כוחות השוק מזמנים מעגל בלתי נגמר של גירוי ופיתוי, שיש מי שכינה "מכונת העונג הפוסטמודרנית",²⁰ כלומר מכניזם משומן המתמחה בפיתוי החברה לקנות ולאכול, לצפות ולשדרג הכל כמה שיותר בגדול, ומבקש לשכנע שביכולתו למכור לנו אושר באמצעים זולים. ישנם בעלי שליטה השמים להם למטרה הטבעת שינוי תרבותי תוך ציד טעמים של ההמונים. יש להיות פיקח ומעמיק, ולא נאיבי המנסה לתקן כל דבר מבפנים, ונבלע באותו פנים, כבאותה הלצה אירונית. באותה מידה שומה על חסידי רשב"י להבין ששיטת רבי יהודה אינה פשרנות ופרגמטיזם זול, אלא חתירה לאיזון וסקלול שמאפשרים רלוונטיות של אמת. גישה המציבה יעדים רוחניים מול אתגרי המציאות, מתוך עמדה פנימית רחבה ומאוזנת, השואפת להצליח לממשם באופן מעשי וריאלי, באופן שעולמנו יהיה טוב ומתאים גם עבור חסידי רשב"י לדורות.

19. הרב יוסף דב סולובייצ'יק, חמש דרשות, הוצאת מכון טל אורות, ירושלים תשל"ד, עמ' 111-112.

20 אילן גור זאב. ראו עוד תומר פרסיקו, לולאת האל, "למה היהדות חשובה לנו", https://tomerpersico.com/2011/07/27/importance_of_judaism/

דומני שנדרש תיאום ושילוב בין שתי הדמויות העוצמתיות והקוטביות הללו. רבי יוסי שתק כי ההכרעה הייתה קשה לו. הוא הבין היטב את נקודת האמת שבשני הצדדים, ועל כן לא מצא מילים לומר. אנו נדרשים לאמירה ברורה. הייתי מנסח בזהירות כך: צריך שיחיו בינינו אנשים נוקבים כרשב"י, המצביעים עבורנו על צללי התרבות העכשווית, ונשמע היטב את דבריהם, כדי שנדע להתנהל באופן מושכל, מאוזן וריאלי כרבי יהודה.